

Sobre el mot «pissarra»

LLUÍS MARQUET

Pissarra és un mot prou conegut que figura en el *Diccionari general* de Fabra i d'aquí ha passat a tots els diccionaris catalans posteriors: *DCVB*, *GEC* i diccionaris derivats, *DIEC*, etc. Figura també en el *Diccionari etimològic i complementari* de Coromines, on n'hi ha una àmplia informació.

Vegem ara les accepcions d'aquest mot. El diccionari de Fabra, en la primera accepció, el defineix com a 'roca de gra molt fi...' i també 'una placa d'aquest material'. I després passa tenir el significat de 'roca preparada per a escriure-hi, dibuixar-hi...' i, per extensió 'superfície pintada de negre o d'un color fosc per a escriure-hi, dibuixar-hi, amb una barra de guix'. També hi ha, en el diccionari, l'adjectiu *pissarrenca* 'Pertanyent a la pissarra, semblant a la pissarra'. Una cosa més o menys semblant fa el *DCVB*.

Diguem tot seguit que es tracta d'un mot foraster. Els mots usuals i genuïns són *llicorella* (amb la gran quantitat de variants populars: *llicorella*, *nicorella*, etc.) i en molts casos *llosa*, mots, aquests darrers, que en el Fabra queden poc destacats i desfigurats.

Al costat d'aquests mots hi ha el terme *esquist*, que té un significat molt semblant al dels mots anteriors i que els geòlegs defineixen acuradament. Aquest és un mot culte universal que no ofereix cap dubte, ni per la forma ni pel significat.

Les equivalències d'aquests mots en les diferents llengües són: cat. *llicorella*, cast. *pizarra*, fr. *ardoise* (ant. *ardeise*), it. *ardesia*, port. *ardósia*, *piçarra*, angl. *shale*, *slate*; cat. *pissarra* (placa o superfície), cast. *pizarra* o *encerado*, fr. *tableau noir*, it. *lavagna*, port. *quadro negro*, angl. *blackboard*. D'altra banda, tenim: cat. *esquist*, cast. *esquisto*, fr. *schiste*, it. *scisto* o *schisto*, port. *xisto*, angl. *schist*.

Cal consultar detingudament el diccionari de Coromines per a veure'n la procedència i l'ús real en el llenguatge corrent. Reproduïm-ne alguns fragments que corroboren tot allò que aca-

bem de dir. Defineix *pissarra* 'del castellà *pizarra*, mot d'origen basc, si bé la seva etimologia dins els elements euskèrics no és ben segura'. Més endavant fa unes precisions sobre l'ús real del mot en català altament interessants. El documenta en el Labèrnia i diu que «el registra ja en l'acc. mineralògica i en l'escolar, ben precisades pel *DFa*. En la segona és mot que s'imposa, entre altres raons perquè no té concurrents i no es presta a objeccions. En l'acc. mineral és un mot estrany a la gent camperola i muntanyenca, i evitat àdhuc per part de la ciutadania, fins al nostre segle, com a importació moderna del castellà. Per més que ja no es pugui considerar castellanisme condemnable. Innecessari, però: pot reemplaçar-se sempre, sigui per *llicorella*, que en la pràctica i amb prou feines se'n distingeix, llevat de dir-se sobretot de la menys dura i que conté un poc més d'element argilós o silícic; sigui per *esquist*, a penes distint; sigui, sobretot, per *llosa*. En la tota la nostra zona pirinenca i pre-pirenaica no s'usa altra cosa que *llosa*...». Després dóna uns quants exemples d'ús d'aquest mot i acaba dient: «No vacil·lo a recomanar que en la conversa fem tots el mateix; reservant la possibilitat d'usar *pissarra* en llenguatge més tècnic segons creguin aconsellable els professionals, naturalistes i geògrafs».

Fou pels motius esmentats que la *GEC*, aconsellada pels assessors científics d'especialitat, es qüestionà la validesa del terme *pissarra* en català i la definició que fa el Fabra del mot *llicorella*. Així es va decidir de canviar la preferència entre *pissarra* i *llicorella*. Calia, però, definir aquest darrer mot d'una manera científica, des del punt

de vista geològic, i, per tant, eliminar de la definició la referència a *pissarra* que representa l'adjectiu *pissarrenca*. Alhora es va deixar *pissarra* com a sinònim secundari de *llicorella*, amb la indicació de castellanisme. Aquell mot, però, es va conservar per a les accepcions restants abans descrites, per a les quals no hi ha cap terme genuí.

Una cosa semblant ha fet recentment el *Diccionari de geologia* dirigit pel Dr. Oriol Riba.

Però el *DIEC* fa una cosa ben original; es fa un garbuix i ho embolica tot. Segueix la *GEC* pel que fa a la consideració de castellanisme (sense indicar-ho, naturalment), en el mot *pissarra*, que remet a *llicorella*, però conserva la definició del Fabra per a aquest darrer. Així, queda de la manera següent: *llicorella* 'Roca pissarrenca, situada a l'inici del metamorfisme...' i *pissarra* 'Llicorella, esp. en forma de llosa'. És a dir, que si, segons aquest diccionari, *pissarra* és un sinònim de *llicorella*, resulta que *pissarra* és una 'roca pissarenca', definició tautològica que caldrà veure si l'esmenen en una segona edició.

El *Gran diccionari de la llengua catalana*, que, com sabem, és posterior al *DIEC*, el segueix; però, en general, adapta les definicions a les que havia establert en edicions anteriors i, per això, gairebé sempre, esmena els errors del *DIEC*. Aquí també torna les coses al seu lloc en el sentit que ja hem comentat.

La conclusió és que caldria emprar, com a terme mineralògic, *llicorella* o *llosa* en lloc de *pissarra* i reservar aquest darrer només per a les altres accepcions. ♦

